

Райна Княгиня
Автобиография

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Райна Княгиня, *автор*

© Антон Оруш, *коректор*

© Николема Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2020 г.

ISBN: 978-619-91076-1-4

Райна Княгиня
Автобиография

София
2020

СЪДЪРЖАНИЕ

Прегovor 6

I

МОЕТО ВЪЗПИТАНИЕ И СЛУЖЕНЕ
НА РОДИНАТА 10

II

ПАНАГЮРСКОТО ВЪСТАНИЕ И
УЧАСТИЕТО МИ В НЕГО 19

III

СЕТНИНИТЕ НА ВЪСТАНИЕТО И
МОЯТА ПО-НАТАТЪШНА СЪДБА 34

I

МОЕТО ВЪЗПИТАНИЕ И СЛУЖЕНЕ НА РОДИНАТА

Родена съм на 6 януари 1856 г. в Панагюрище, малко градче в Северозападна Тракия, което отстои от Пловдив на 64 километра и от Татар Пазарджик – на 42. Детството си прекарах в дома на моите родители, които, по патриархален обичай, изпитваха към мене особена обич като към първородна рожба и полагаха най-големи грижи за моето възпитание. На седемгодишна възраст вече ме изпратиха на училище, където твърде скоро спечелих благоразположението на тогавашната учителка, монахинята Елисавета, по следните причини.

По това време, както е известно на всички, съществуваша твърде лоши методи на първоначалното обучение. Децата често трябваше да се борят цяло полугодие и повече с азбуката, която по този начин беше за тях първата сериозна пречка. Аз някак си успях да я изуча за по-малко от месец и затова представлявах в това отношение единственото изключение от кръга на моите връстници. Тази успешна стъпка, посрещаната благосклонно от учителката и родителите ми, оказа благотворно влияние върху моите по-нататъшни старания и аз постоянно изпреварвах моите дружки. Поради това всяка година на публичните изпити получавах похвала и първа награда.

Това беше достатъчно, за да обърна вниманието на училищните настоятели върху себе си, които с удоволствие започнаха да виждат в мене бъдеща учителка.

Обстоятелствата от всички страни ми благоприятстваха. Оставаше само едно – да получа съгласието на родителите си. Що се отнася до баща ми, то предварително можеше да се смята, че той няма да откаже това. Като свещеник, той – поради изключителните условия, които съществуваха в нашата родина – беше същевременно и един от най-ревностните дейци за просветното възраждане на българския народ. Многобройните училища, които бяха открити напоследък във всеки кът на нашата родина, дължаха своето съществуване на дейното участие на нашето духовенство.

Това беше така, защото разнообразните пречки, които измисляше турското правителство, за да ограничи или отслаби народното образование, винаги се парализираха от влиятелния глас на смелите защитници на неприкосновеността на религията.

Баща ми, всецяло предан на делото на народното просвещение, трябваше да посрещне с радост мисълта, че аз ще бъда негов наследник. Само майка ми можеше да се възпротиви на желанието на всички. Тя с нетърпение очакваше завършването ми на панаяорското училище, за да ми прехвърли част от домакинските грижи, които лежаха върху нея. Както всички български майки, така и тя, както казваше, беше изпълнила добре своя дълг, като ми беше дала възможност да се изуча на четмо и писмо. След това обаче, според своите разбирания, тя имаше друга, по-важна грижа – да ме научи на домакинстване. Това е предмет, който всяка българка трябва да знае добре. Да не може да готви, да плете, да тъче, да шие и т.н., при нас беше немислимо. Така че единствената и заедно с това главна пречка зависеше от волята на майка ми.

Училищните настоятели знаеха всичко това и за осъществяването на общото желание решиха изкуст-

вено да въздействат на майка ми. Те възложиха на моята учителка да състави слово за предстоящия последен изпит, с което аз публично трябваше да благодаря на своите родители за всички положени от тях старания, след което да напомня за ползата, която учението ще принесе на нашето многострадално Отечество. Накрая трябваше да ги замоля от името на всички граждани да ми разрешат да продължа своето образование в някое друго училище, та с това да мога да поднеса и своя дял от необходимата жертва за бъдещото благо на нашата родина.

Речта, произнесена от 13-годишното момиченце, направи добро впечатление на всички присъстващи. От всички страни майките се хвърлиха към моята майка с молба да изпълни желанието ми, тъй като домакинството е нищо в сравнение с това, към което аз се стремя. Тя, разбира се, не можа да устои и веднага даде своето съгласие.

Наскоро между баща ми и панагюрските училищни настоятели започнаха преговори, които завършиха с това, че бе решено да ме изпратят в Железник (Стара Загора), тъй като тамошното училище по това време беше образцово в цяла България. За да не затрудняват родителите ми, които и без това трябваше да възпитават още няколко деца, моите съграждани изяха готовност да осигурят всичко, което щеше да ми бъде необходимо до завършването на курса. Това щеше да стане при условие, че след това, като стана учителка в родното си място, аз ще внасям известна част от своето възнаграждение до пълното изплащане на всичко разходвано от мене.

Когато всичко беше готово за отпътуването ми, аз се сбогувах с майка си, която се просълзи, и заедно с баща си тръгнах на път. След пристигането ни в

Железник намериха, че съм подготвена за постъпване във втори клас, и ме настаниха в училищния пансион. Баща ми се върна вкъщи, а аз останах сама сред чужди и непознати за мен лица с твърдото намерение да се старая, за да оправдая очакванията на моите съграждани.

Тук аз скоро се убедих, че трябва само старателно да се уча и животът на чуждото място няма да бъде по-лош от къщи. И наистина, директорката и всички учителки вече през втората седмица започнаха да се отнасят към мен като към своя. Те ме обикнаха и започнаха всеки ден да ме обсипват с всевъзможни ласки и грижи, като същевременно се стараеха всячески за по-скорошното развитие на моите способности.

Така незабелязано минаваха дните, месеците и годините и аз постоянно преминавах в следния клас като първа ученичка. След четири години завърших пети клас или пълния курс на обучение в училището в Железник. Тук, по доста обширна програма, преподаваха закон божи, български език, математика, история, география, физика, физиология, педагогика, а освен това още и чертане, рисуване и ръкоделие. След като си взех последния изпит и получих не само свидетелство за завършване на курса, но и похвална грамота и награда, аз трябваше да се сбогувам с моите наставнички и с многобройните си познати, с които се бях сдружила доста през време на пребиваването си в Железник.

Особено тежка ми беше раздялата с онези от тях, с които членувах в женското дружество. С тях в свободното си от занятия време аз се посвещавах на всеотранна дейност според устава на дружеството. Неговата цел, както и на мъжките читалища, беше чрез четене на книги, списания и вестници да се просвещават бедните класи от населението и по такъв начин

да се пробужда в тях народностно съзнание. В това отношение аз добре изпълнявах своите задължения, за което можеше да се съди и по това, че при заминаването ми мнозина плачеха.

Но колкото и тежки да бяха последните минути на раздялата, те скоро трябваше да изчезнат от паметта ми и да отстъпят място на друго, по-мрачно чувство. Това е чувството, което неминуемо обхваща всеки ученик при преминаването му от затворения училищен живот в действителния, в предстоящата работа, особено когато той е морално и материално задължен, а същевременно с това се сблъсква с различни, често непреодолими трудности, които не му позволяват да изпълни своя дълг честно и добросъвестно.

След пристигането ми вкъщи баща ми и майка ми, които нарочно бяха дошли в Железник, за да ме вземат, не можеха да се нахвалят пред моите съграждани за успеха, който беше проявила тяхната дъщеря както в науката, така и в областта на народното възраждане. Техните разкази имаха обаятелна сила. Цял месец ме обкръжаваха тълпи от мъже, жени, старци и старици, които като че ли искаха да се убедят в моите, по техните думи, обширни познания, а между другото и да разберат какво се върши в другите градове и дали нашият град не е много изостанал от тях и т.н. Подобни посещения най-сетне ми станаха неособено приятни и аз започнах да се мъча да се избавя от тях с кратки и отривисти отговори, понякога давани и с нежелание. Баща ми забелязваше всичко това и веднъж неочаквано ме запита: „Какво ти е, мое дете? Защо си така мрачна? Да не би на чуждото място да си престанала да ни обичаш и сега да тъгуваш по него?“ Аз се постарах да го разубея и заедно с това му изказах опасението си, че при съществуващите обстоятелства едва

ли ще успея да оправдая надеждите, които ми възлага моят дълг пред родината. „Да – каза той, – след всичко това през тези четири години много нещо се промени, а за най-голямо съжаление училищната каса се изпразни напълно, така че сега са немислими радикални реформи. Но Бог ще помогне и ние ще се погрижим колкото е възможно, пък ти не се отчайвай и започвай с Бога напред.“

Вече беше време. Септември настъпи скоро. В най-близкия ден, както обикновено, училищните настоятели и по-първите граждани се събраха, за да подготвят условията с бившите учители и да поставят нови за мене. На това събрание поради ограничените средства ми предложиха възнаграждение от 3 100 пиастра годишно (210 рубли). Аз охотно се съгласих и изявих желание да внасям половината от тях за изплащане на своя дълг, понеже при евтинията, която съществуваше, другата половина ми беше напълно достатъчна. Това до известна степен даде възможност на настоятелите да ми дадат и друга помощничка, тъй като от това се чувстваше много голяма нужда. По такъв начин 300 ученички вече имаха 3 учителки. В двете мъжки училища имаше 6 души учители на 500 ученика. Следователно и там, и тук несъразмерността беше твърде голяма, обаче с нищо не можеше да се помогне, тъй като ежегодните разходи за заплати и др. възлизаха над 45 000 пиастра (3 000 рубли). Тази сума се събираше изключително от доброволни пожертвования сред 8-хилядното население от нашия град. Други приходоизточници, както въобще и в цяла България, нямаше и не можеше да има.

Едва ли ще е интересно за читателя да влиза в подробности на нашия училищен живот, който беше навсякъде еднакъв, поради което може само да споменем,

ят стремеж към образование. Те постепенно започнаха да измислят различни начини за ограничаване и отслабване на нашите сили. На тях например нищо не им струваше да подлагат на системно преследване нашите учители, да затварят едно или друго училище под някакъв благовиден предлог и т.н. Обаче в резултат на това винаги се оказваше, че ние ни най-малко не сме пострадали, а, напротив, сме спечелили, тъй като нашата енергия се удвояваше. Това ги гразнеше още повече и те бяха неспокойни, докато най-сетне не намериха един твърде лесен начин да съкрушат нашите сили. Той беше и най-близката причина за последвалото въстание.

II ПАНАГЮРСКОТО ВЪСТАНИЕ И УЧАСТИЕТО МИ В НЕГО

Отдавна вече турчинът беше свикнал да се излежава на миндера и да се огражда с всички удобства на изтънченото охолство. Животът му от векове плаваше в океана на земните удоволствия. На това явно и самата природа не му се противеше, като именно за него беше създала раята. Тази робиня трябваше постоянно и безмълвно да изпълнява всичките му заповеди, резултат на неговите фантастични приумици. Пък и какво ли го интересуваше него, че тя, обляна в кървава пот, изнемогва под ударите на жестокия потисник! Съдбата ѝ беше такава. Тя така се беше и родила, за да прекара живота си в непрекъснат труд, без да смее да се оплаква от умора, глад и жажда. Естествено тя не можеше и да помисли да си отгъхне малко поне. Нима някой смееше да вдигне глас за тежестта на своето време?

За съжаление историята потвърждава това. Неведнъж българинът, изчерпал своето учудващо търпение и доведен до отчаяние, оставаше любимата си съпруга и беззащитните си невръстни деца на произвола на палача и се отправяше в планините, където прекарваше остатъкa от своя живот в неугържима жажда за мъст. Неведнъж такива отделни личности образуваха обща чета и като разярени лъвове прехвърляха планинските хребети, като търсеха вековния поробител с непоколебима решителност да се бият до последна капка на своята отровена кръв и да го сразят. „Свобода или смърт – викаха те – и нищо повече...“

Но от това щастието ни най-малко не се усмихваше на българския народ. То като че ли завинаги беше отвърнало лице от него и всеки път му даваше да разбере, че да тича подире му е не само безполезно, но и вредно и опасно. След всяко въстание ние се убеждавахме напълно, че оковани в здрави окови, сме до немай-къде зависими от произвола на нашия пълновластен поробител, и пак се примирявахме със своята участ, и пак оставахме да чезнем под гнета на безбожната тирания. Минаваха години и години и ние безропотно носехме тежкото бреме, без да има на кого да се оплачем, защото нямаше и кой да чуе нашия загробен глас, пък и да го чуе, от това полза нямаше, след като това положение беше нужно и по сметките на просветения Запад.

Но въпреки всичко Бог не ни беше отнел поне надеждата, това неоспоримо право на всеки жив организъм. В тежки минути ние винаги се утешавахме, като си казвахме, че това един ден няма да бъде така. След като бяхме опитали няколко пъти да подобрим участието си с оръжие в ръка и след като се бяхме убедили, че това е трудно и дори невъзможно, ние обърнахме очи към друга дейност и мъжествено се заловихме за образованието. В него ние намирахме единственото останало вярно средство да отхвърлим ненавистното иго, може би и с някои незначителни загуби.

Обаче жестоката съдба и тук застана на пътя ни. Турците проследиха стъпките ни и започнаха да затварят училищата ни не направо, както преди, а просто да отнемат средствата, да изтръгват от ръцете ни и последните трохи, които оставаха след изплащането на безбройните данъци и берии. Докато беше възможно, ние, разбира се, плащахме още при първа запобед. Но когато нашите средства пресъхнаха, а турците започнаха да изискват двойно повече от преди,

започнаха арести, побои, изтезания, с една дума – турски затвор.

Животът стана непоносим. Търпението, което ние поддържахме с непосилни усилия през последните пет години, беше готово вече всяка минута да се изчерпи. А към всичко това, поради неуспялото потушаване на херцеговинското въстание нас цяла зима ни грозеше всеобщо клане. Ние със свито сърце гледахме как тези заплахи се приближават към своята развръзка, как башибозуци и черкези точеха своите ятагани и зареждаха пушките си. Нашият живот и без това не ни беше особено мил, а нагменната фигура на турчина го правеше още по-невъзможен с наглостта и заплахите си. Поради всичко това въстанието беше решено...

Това беше потвърдено в Панагюрския Балкан на тридневното заседание на представителите на 72 селища. Веднага след това лицата на всички се проясниха и започнаха да излъчват нещо, различно от преди. Аз бях свидетелка на почти непрестанните събрания на своите съграждани, макар че техните решения и планове за мене, както и въобще за всички жени, оставаха в тайна. Беше ясно, че се замисля и предстои нещо небивало.

Веднъж в края на март, когато аз след свършване на училищните занятия си тръгнах за вкъщи, при мен гойде един човек, изпратен от името на моите съграждани с молба да отида в дома на един от учителите. Без да подозирам каквото и да било, аз бързо се отправих натам с намерението по-скоро да си свърша работата, ако те поускат някакви сведения за състоянието на нещата в училището.

Когато влязох в стаята, където имаше събрание, аз преди всичко забелязах един непознат човек, който беше най-разпален от всички. С влизането ми разговорът се прекрати и аз се възползвах от случая, за да

поздравя присъстващите. Като стигнах до непознатия, по приетия у нас обичай аз запитах с кого имам честта да се запозная и откъде е той родом. На това той отвърна: „Положително не мога да ти отговоря на това, но мога приблизително – аз съм този, който знае всичко и не знае нищо, който е навсякъде и никъде, говори за всичко и за нищо, т.е. аз съм просто бунтовник, ако искаш – и апостол, който проповядва на народа да се готви, защото скоро ще настане денят, когато турците ще ни нападнат неочаквано и ще ни изколят като овце.“ По-нататък той подробно разказваше за приготовленията на турците и техните замисли. Доказваше, че и въз основа на човешките права, както и въз основа на религията, ние трябва да защитим своя живот. Уверяваше, че никой не оспорва нашите човешки и национални права, но тъй като те са ни отнети, ние сме длъжни да си ги завоюваме, което ще постигнем само тогава, когато всеки от нас е готов да пожертва живота си пред олтара на родината, т.е. когато ние ще действваме заедно, съгласувано и решително.

– Не е ли така? – обърна се той към мене накрая.
– Да, това е така – отвърнах аз.
– Щом е така, и ти трябва да помогнеш на своя народ.
– С какво мога аз, една жена, да помогна? – запитах аз.
– Ето – каза той, като сочеше към присъстващите – по единодушно желание на всички тези хора на теб се пада задължението на ушиеш знамето на българските юнаци. Съгласна ли си за това?

Това беше за мене съвършено неочаквано. Аз погледнах въпросително към присъстващите, между които имаше и хора на почтени години, които имаха голямо влияние в града. Те утвърдително кимнаха с глава и аз се побоях да откажа направо, а само помолех да

ми дадат време да обмисля всичко това и, което беше по-важно, да поискам разрешение от своите родители, без чието съгласие не беше добре да се решавам на такава работа. Но споменатият непознат, който се назова Георги Бенковски, ми възрази:

– Тук вече не се иска съгласието на родителите. Общото събрание реши и ти трябва да изпълниш това. В противен случай, т.е. ако ти откажеш, аз ще пусна куршума в челото ти още в тази стая. Сега ясно ли е всичко?

– Добре, аз съм готова да изпълня общата заповед – казах аз, – но се страхувам, че не ще мога да го направя както трябва, защото никога не съм виждала българско знаме.

В това време Бенковски отвори вратата и в стаята влезе някаква жена с вързоп в ръцете.

– Ето, можеш да видиш – ми каза той и развърза вързоп. – Това знаме не е наше, то е изпратено от Влашко и принадлежи на комитета в Карлово. Ние го взехме само временно, за да ти го покажем, и когато вече няма да ни трябва, ще го изпратим обратно.

Карловското знаме беше направено от скъпа материя и на него в златно беше изобразен разярен лъв, стъпнал в краката си полумесец, а над главата му бяха изписани думите „Свобода или смърт“. Аз го намерих за много изкусно направено и казах, че ще мога да уشيا подобно. След това ме пуснаха да се прибера вкъщи.

Тази вечер ни беше на гости архимандритът от един български манастир, който беше стар познат на баща ми. Аз му разказах всичко, което ми се беше случило този ден. След това почтеният старец въздъхна дълбоко и рече:

– Това не е много хубаво, мое дете, защото след това ще има да ти пати главата. Впрочем иначе не би могло

ние въпреки навещдането и обстоятелството, че въстанието се беше разгоряло силно и в този край. Следователно оставаше да се погрижим за два прохода: за западния, софийския, и за югоизточния, пловдивския. Първият, макар и да беше твърде удобен за неприятеля, нашите поне на първо време го смятаха за напълно безопасен поради това, че целият софийски гарнизон по това време се намираше около Ниш. Колкото до задържането на черкезите и башибозука, бяха гостатъчни трите отряда, които под водителството на един храбър войвода се сражаваха мъжествено в тази посока и бяха успели вече да ги изтласкат от селата Петрич, Мечка (дн. Оборище) и Пойбрене. И така, те решиха да укрепят само югоизточния проход, понеже войската, която идва от Цариград, като види, че татарпазарджишкият проход е недостъпен, лесно би могла да свърне в тази посока.

Предположението на нашите се сбъдна, преди още да очакват това. На 26 април, когато те бяха излезли извън града по укрепителните работи, насреща им летише един човек, изпратен от стрелчанския отряд, за да им съобщи за неочакваната поява на огромна неприятелска войска. Отрядът молеше за незабавна подкрепа.

Още преди около четири дни наш негодлям отряд от 60 души излезе от града и нападнал турско-българското село Стрелча, което се намираше на три часа път от града. Но турското население, което било отдавна въоръжено от правителството с пушки и гланки, излязло насреща им и се завързало сражение. Обаче под натиска на нашите то скоро било принудено да отстъпи и да се скрие в джамията, която укрепено добре, и стреляло оттам. Нашият отряд обкръжил джамията и предложил на турците да се предадат. Турците обаче не вярвали, че животът им ще бъде пощаден, и

отказали. Тогава въстаниците се опитали да превземат джамията с пристъп, но не успели и се оттеглили малко назад, като запалили турската махала, за което предварително съобщили на неприятеля. Огънят горял цели четири дни и накрая започнал да заплашва и джамията. Скритите в нея правели отчаяни опити да излязат и да си пробият път и вече били готови да се предадат, когато изведнъж на отсрещното възвишение се показал конен отряд от около 70 души, който идвал на помощ на обкръжените от село Османово.

Тогава копривщенският отряд, който се състоял от 40 души и малко преди това бил дошъл на помощ на нашите, излязъл срещу османлиите и завързал сражение. То продължило кратко, тъй като не минал и половин час и копривщенци започнали да се огъват назад, а накрая съвсем избягали, като оставили на неприятеля знамето си. Тогава половината от нашия отряд се хвърлила с отчаяна храброст срещу османлиите и те незабавно били обърнати в бягство. Обаче турците скоро събрали сили и пак настъпили към нашите, след което станало обратното, т.е. нашите отстъпили пред неприятеля, който бил двойно по-многоброен. Тогава и другата половина от нашия отряд, която обсаждала джамията, изоставила това и се съединила с първата срещу османлиите. Завързал се кървав бой, който продължил цял час, след което турците, напълно разбити, побягнали към Османово.

По такъв начин Стрелча останала в наши ръце, обаче ние не сме останали дълго в нея, защото в същия ден се появила редовна турска войска, командвана от Адил паша, и башибозук, предвождан от Афис паша. Като забелязал това, нашият отряд незабавно очистил Стрелча и недалеч от нея заел позиция в церовата гора.

Когато това стана известно в града, старейшините веднага заповядаха на всички отряди да се приплетат на помощ. Обаче някои от тези отряди, например отрядът на Бенковски, който беше достигнал до Белово, се намираха толкова далече, че получиха тази заповед едва на втория ден. Те отказаха, защото не се решаваха да оставят защитаваните от тях села на произвола на башибозука. Най-силният и при това намиращ се най-близо отряд, който бранеше татарпазарджишкия проход, очакваше появата на турците и от тази страна, така че не можеше да окаже никаква помощ. Минутите бяха критични, старейшините бяха смутени и не знаеха какво да правят.

Сега турската войска, която беше стигнала в Стрелча, я завзе и започна да се укрепва, като смяташе, че въстаниците ще я нападнат. Обаче въстаниците не се появяваха и денят мина без бой.

На следния ден, т.е. на 27 април, турците решили да се впуснат в преследване на въстаниците. Когато те се срещнаха с тях в церовата гора, се завърза сражение, което продължи час и половина, и имаше нещастен край за нашите, тъй като те бяха загубили 15 души, между които и храбрият войвода Теодор Налбантов... Нашите прекратиха престрелката и отстъпиха към града, турците останаха на същото място, понеже се страхуваха от засада.

Когато узнаха резултата от боя, гражданите решиха, че вече всичко е загубено, тъй като на турците нищо не им струваше утре да разбият и останалите 40 души. Обаче вечерта на същия ден неочаквано пристигна в града победоносният петърчки отряд, който беше успял да прогони башибозуците към Софийско и незабавно се беше приплетъл на помощ на загиващите.

По такъв начин за борба с петхилядната редовна войска и трите хиляди черкези и башибозуци беше образуван отряд от 160 души въстаници. Те заеха позицията в гората, наречена Балабанова кория, отстояща от града почти на един час път.

На 28 април рано сутринта аз се присъединих към някои от старейшините, които бяха пожелали да присъстват на предстоящия бой, за да ободряват нашите въстаници в неравната борба. Щом пристигнахме там, неприятелят се показа с целия си обоз и планинска артилерия. Като забелязаха отдалече такъв незначителен брой въстаници, турците помислиха, че работата ще мине и без бой, поради което техните колони вървяха богдро и стройно, доколкото местността позволяваше това.

Когато се приближиха на доста близко разстояние, музиката им засвири военен марш, раздаде се команда и войниците с пушки напред се хвърлиха със страшни викове „Ура!“ и „Аллах да помага!“.

В този момент зад гърветата се раздаде дръжен изстрел от 160 пушки. Турците се огънаха назад и промениха своето настъпателно движение в изчаквателно. Тогава започна истински бой, в който гърмежите на топовете и пушките не стихваха нито минута. Куршумите се сипеха като град върху нашите въстаници, без да им причиняват обаче каквато и да било вреда, понеже старинните дъбове ги защитаваха със своята мощна гръд. Откъснати и раздробени листа подобно на сняг се носеха из въздуха и покриваха с дебела пелена почвата. Само понякога счупени клони падаха с трясък и за момент объркваха нашите въстаници. От време на време море от неприятелски глави се люлееше напред, но под удара на точните изстрели на старинните пушки неговите червени вълни се отдръпваха назад, оставяйки по пътя си множество убити и ранени.

Така продължи цели три часа. Най-сетне неприятелят, който беше понесъл значителни загуби, се оттегли и до вечерта не се решаваше да поднови сражението, а нашите пък поради своята малобройност не се решаваха да го преследват и останаха на своите позиции. Тази нощ наш патрул успя да хване живи двамата неприятелски разузнавачи почти в края на града, които на разпита казаха, че са били изпратени да чуят дали не свири руска музика.

На следния ден още призори турците настъпиха и пак се завърза страшен бой. Този път те успяха да се приближат на около 20 крачки, но затова пък отстъпиха с още по-големи загуби от вчера. Около обед те още веднъж нападنا нашите, но и този път понесоха загуби и отстъпиха.

На третия ден рано сутринта неприятелят, побеснял, се хвърли напред. Завърза се извънредно ожесточен ръкопашен бой, който продължи около час и половина и свърши с това, че турците успяха да разкъсат нашата линия. След това нашите се разбягаха в безпорядък и оставиха пътя за града свободен за турците.

Обаче колкото и да бяха неравни силите, победените въстаници събраха кураж и заеха позиции върху хълма, който се нарича Бърдо и се възвишава над самия град. Там през това време бяха докарани и 6 дървени топчета, като още веднъж решиха да изпитат щастието си. Този бой продължи два часа и завърши с това, че турците с пристъп завзеха нашите позиции, а след това въстаниците се разпръснаха из планините. Някои се и върнаха в града, като че ли нищо не е било.

Боят, а с това и въстанието, завършиха. Десетдневната свобода и независимост отлетяха безвъзвратно. За тези три дни турците бяха загубили 400 убити и над 200 ранени, а нашите въстаници – 62 убити и 27 ранени.

III

СЕТНИНИТЕ НА ВЪСТАНИЕТО И МОЯТА ПО-НАТАТЪШНА СЪДБА

Сега победителят беше на вратите, но кой знае защо нещо се бавеше да влезе в града. След като изтласкаха въстаниците от Бърдо и заеха техните позиции, турците започнаха да обстрелват града с топове. Техният огън обаче не причиняваше големи вреди, тъй като жителите гасяха започналите пожари. След половин час половината от низама и всички башибозуци се хвърлиха към града. Тук те бяха посрещнати от скрилите се зад стоборите въстаници. Пак се завърза бой, в който беше убит някакъв неприятелски подполковник, след което турците пак побягнаха назад и продължиха канонадата до вечерта.

През настъпилата нощ само малцина от нашите граждани се сетиха да избягат. Те бяха предвидили съдбоносните последици от проиграната кауза и в мрака на южната майска нощ бяха успели да се измъкнат от града, като бяха захвърлили дом и имуществото на произвола на съдбата. Други пък, в това число и нашето семейство, не можеха и да си представят това, което се случи после. Най-страшното, което си мислехме, че може да се случи, беше това, че турците ще изловят утре виновните и, навързани, ще ги откарат в Пловдив за наказание, а от останалите ще вземат военна контрибуция толкова, колкото им хрумне, или по-точно – колкото намерят. Що се отнася до нашето семейство, то ние до известна степен бяхме спо-

След тридневния арест, на шестия ден от убийствата, грабежите и пожарите, нас ни пуснаха на свобода. Тогава беше обявено опрощаване и разрешение за връщане вкъщи на онези, които се криеха из планините. Независимо от това обаче при заставата всички поголовно бяха обискирани и бити. Първа грижа на освободените от арест беше да погребат убитите, защото атмосферата беше до крайност непоносима.

Къщата ни беше останала цяла и сега трябваше да приютим и леля ми, на която всичко беше изгоряло. Всичките ми малки братя и сестри бяха останали живи. Вкъщи ги доведе една наша съседка, заедно с която те се намирали в същия двор, където и ние.

Вкъщи беше запазено само около четвърт от останалото брашно, а другото беше изчезнало. Когато се върнах вкъщи, аз се страхувах да излизам не само на улицата, но и на двора. Повод ми даде това, че още първият ден няколко войници дойдоха вкъщи, но след като не намериха това, което търсеха, си отидоха без да кажат дума. След това те престанаха вече да ни безпокоят и ние започнахме да мислим, че са забравили за мене, още повече, че някои съседи бяха научили, че аз съм останала жива.

Но след 25 дни вкъщи неочаквано нахлуха 10 души войници и двама от нашите граждани. Тъй като аз не успях да се скрия, те се приближиха до мене и учтиво помолиха да ги последвам, понеже бинбашията (през това време в града беше останал един полк) желае да ме види и нещо да ме пита. Като чу това, майка ми заплака, защото мислеше, че ме викат, за да ме убият. Аз заедно със своите съграждани се опитах да я убедя, че нищо лошо няма да се случи. Обаче още по пътя самата аз започнах да се съмнявам в това. Не-

волно си спомних гумите на приятеля на покойния ми баща, които бяха казани малко преди въстанието. Аз живо си представих неговото дълбокомислено мълчание по време на моя разказ за изтръгнатото от мене насила съгласие да уشيا българско знаме, както и казаните след това с дълбока въздишка гуми: „От турците ще има да папиш.“. Сега аз вече вярвах, че това не са прости гуми, а истинско пророчество, което ще се сбъдне във всички подробности. Аз неволно си спомних разказите за турските затвори с техните ужаси... доживотен затвор... и веднага ме обзе някакъв необикновен страх: трепереха ми ръцете и краката, сърцето ми биеше силно, като че ли ще изхвъркне, кръвта ми шумеше в главата, причерня ми пред очите и аз пагнах на земята...

След няколко минути двамата мои съграждани ми помогнаха да се изправя на крака и ме гледаха изплашено. Войниците вървяха безмълвно и не ме принуждаваха да бързам. Постепенно дойдох на себе си и започнах да се примирявам с предстоящите изпитания...

Обаче затворът и бавната смърт все пак ми се струваха жестоко мъчителни. Стократно съжалявах, че не бях умряла заедно с баща ми, защото тази смърт беше лека и бърза, без всякакви душевни вълнения и телесни мъки, а при това тогава направо ме очакваше съдбата на българските мъченици. Ще кажат някога бъдещите поколения: „Тя умря за българското име и свободата...“. Сега ме очакваше да гния някъде в затвора и да завърша живота си с позорна смърт, без да бъда забелязана от някого... А майка ми, тази нежна и любеща майка и без това убита от мъка жена? За какво трябваше тя да живее в постоянен страх и разкъсващи страдания?

– Не, аз трябва да се постарая да умра, реших аз, трябва да свърша изведнъж, за да не троя поне живота на невинните си и невръстни братя и сестри!...

В това време ние се приближихме до конака. Аз бодро се качих по стълбата. На дивана изтегнати бинбашията и мюджуринът пушеха дълги чибуци. Те внимателно ме гледаха няколко минути, а след това бинбашията ме запита:

– Ти ли носеше знамето?

– Достославни велможо – отвърнах аз, – аз съм учила всички науки и съм чела всички книги, добре зная деветата заповед на нашия закон и затова ще ти кажа самата истина: да, аз го носех.

Този отговор, както трябва да се очаква, не му хареса. Турците никога не обичат бързото и пълно признание, тъй като то води до бързо решаване на делото. Това им отнема възможността да подлагат подсъдимия на мъчения, които те вършат с най-голяма наслада. Затова, като чу моя отговор, бинбашията ме изгледа страшно и каза:

– Как така и на основание на коя заповед ти като жена си се хванала за това, дето не е твоя работа, и си станала мъж, носила си знаме и си ходила с него да побуждаш миролюбивия народ и да ободряваш бунтовниците? Кажи, нещастнице, коя друга българска жена би се решила като тебе така налудничаво да жертва живота си? Знаеш ли, че писахме в Пловдив, че си жива, и оттам скоро ще дойде заповед да те обесим?

– Да – отвърнах аз. – Нито една жена не би се решила на това. Но независимо от това, вие убихте много жени, които не ви бяха направили нищо лошо. Вие дойдохте не за да усмирите въстаналите, а за да убивате невинни хора и да грабите имота им. Нима нещо ви е

направил целият български народ, на когото вие 500 години злодейски пиете невинната кръв? А сега, когато той въстана, за да се изскубне от вашите адски ръце, вие така зверски се разярихте и продължавате цяла седмица клане, докато сами се уморите!

– Аз ще ти дам на тебе български народ и свобода – отвърна бинбашията със зловна усмивка. – Съжалявам само, че сега ти си се побъркала и няма да почувстваш това. Впрочем и без друго, когато се запознаеш с желязната верига, ще забравиш и българския народ, и всичко. Слушай, нещастнице, ако искаш да не отиваш в Пловдив, аз ще се погрижа за това, само че ти трябва да ми отговориш на някои въпроси, които искам да ти задам.

Аз разбрах намерението му и реших да мълча за всичко, което не се отнасяше до мене, защото не желях да подлагам на опасност други хора.

– Добре, ще отговоря на всичко, което зная.

– Кажу колко пушки, саби и револвери имахте?

– Пушка имаше всеки въстаник, а сабя и револвер – не всички.

– Е, колко е това?

– Ами не съм ги броила, пък мисля, че навярно и никои не знае.

– Е, колко санъци с пушки и глянки имахте?

– Такива не съм виждала ни една.

– Кои купуваше на въстаниците пушки и револвери?

– За това нищо не съм чула.

– Е щом е тъй, върви си вкъщи и не забравяй, че пак ще те повикам и тогава ти трябва да ми кажеш всичко, което си си спомнила и което знаеш.

Тези думи ми се сториха толкова невероятни, че не повярвах на ушите си. Обаче по негова заповед ведна-

га ме изведоха от стаята същите 10 войници, които ме и заведоха вкъщи. Пред портата те се сбогуваха с мене твърде вежливо и ми казаха да не се страхувам от нищо, тъй като този бинбашия бил много добър човек и можел да ми прости всичко, ако на следния ден му разкажа самата истина.

Когато влязох вкъщи, аз разказах на домашните си как са се държали с мене и те започнаха да се кръстят и да благодарят на Бога, че е превърнал вината ми в маловажна. Но независимо от това, на следните дни всички бяхме неспокойни. Роднините ми явно се страхуваха за мене и затова аз гледах да избягвам разговори по този въпрос.

Десет дни изминаха в тревожни очаквания. На единадесетия ден вечерта, някъде към 9 часа, се чу силно чукане на вратата и разговор на висок глас на многолюдна тълпа. „Това са те!“ – каза майка ми и хукна да им отвори портичката, за да не се разсърдят за дългото чакане. След една минута в двора влязоха около двадесетина войници с един преводач от нашите, който носеше в ръцете си въже. Като ги видя през прозореца, леля ми заплака, а децата се хванаха за полата ми и шепнеха: „Сестричке, няма да те пуснем!“.

Когато турците влязоха в стаята, преводачът се обърна към мене и каза:

– Хайде, стягай се веднага за конака, защото те викат, пък ако не искаш да отидеш доброволно, ще те вържат ей с това въже.

От тези думи аз разбрах, че вече започва онова, което отгавна предчувствах.

Тръгнах към изхода, а майка ми заплака и като ме прегърна, каза, че ще дойде да присъства на моята смърт. На нея не ѝ попречиха да дойде с мене, обаче не

и разрешиха да върви до мене и всеки път, когато тя пожелаеше да се приближи, зверски я отблъскваха. По пътя ми идваха хиляди мисли в главата и аз не можех да избира от тях такава, която би накарала бинбашията да реши моята участ.

Оказа се обаче, че аз съм се притеснявала напразно. По това време бинбашията го нямаше в конака, а беше само мюджуринът. Когато влязох в приемната, мене ме изправиха срещу него и двама войници с извадени саби застанаха от двете ми страни. В това време мюджуринът ме запита защо при влизането не съм му се поклонила. Но тъй като аз нищо не му отговорих, той се ядоса и пусна цял поток от най-мръсни псувни. Аз си мълчах и дори си обърнах главата встрани, за да не го слушам. Това още повече го подрази и той каза:

– Е, така значи, а? Не желаеш да слушаш? Или не знаеш кой съм и че имам власт да те убия?

Това, не знам защо, ми напомни Пилат и аз неволно се усмигнах.

– А, и ти се смееш?! Я ми дайте оттам моягата! Или не, почакайте, ще видим първо дали ще отговаря. Хайде, започвай да говориш за всичко!

– За кое? – запитах аз след известно мълчание.

– За всичко, което знаеш – бързо каза той.

– Мюджур ефенди, ами аз зная много, защото съм чела всички книги, но сега смятам, че е неудобно да ти разказвам, тъй като ти нищо няма да разбереш.

– А освен книгите нищо повече ли не знаеш?

– Нищо повече.

– Абе ще те науча аз тебе и на друго. Ахмед, я я отведи сега в затвора, пък утре ще видим какво е научила!

В това време моите съграждани, които бяха в приемната, започнаха да му се кланят доземи и да го мо-

лят да ме пусне да си отида вкъщи, понеже съм невинна. Но той ги изруга, след което извади от пазвата си една хартия, удари с нея по дивана и каза:

– Знаете ли, че имам заповед от Пловдив и че в нея се казва да изпратя там вашата княгиня заедно с нейното знаме?

След това той поиска въжето, върза ми ръцете отзад и ме изблъска с юмруци от стаята. Майка ми, която чакаше на двора до стълбите, се хвърли към мене, когато слизах от стълбата, но войниците с юмруците я изтласкаха от конака.

Затворът, в който трябваше да прекарам нощта, беше една стара плевня с порутен покрив, понеже всички други затвори бяха препълнени с мъже. С настъпването на нощта се изсипа проливен дъжд. След няколко минути моят затвор се превърна в блато, тъй като потоците дъжд се изливаха в него свободно през покрива. Напразно търсех сухо местенце, за да приседна. Като стоях така до полунощ в студената вода, страшно ме втресе. Опитах се да се движа, за да се стопля, но това не ми помогна. Треската се усилваше, краката ми се подкосяваха, главата ми се въртеше и аз паднах в безсъзнание...

На другия ден, като се събудих, аз се видях не в плевнята, а в кухнята, където се мъчеха да ме стоплят. След няколко минути дойде мюджуринът и заповяда да ме отведат вкъщи, за да се преоблека, и след това незабавно да ме откарат в Пловдив. Желанието да видя майка си ми даде малко сили и аз се вдигнах на крака и съпроводена от две заптиета, се затъртрих към къщи.

На прага на родната ми къща ме посрещнаха майка ми и леля ми, които горчиво ридяха. Аз се залях в сълзи и паднах в ръцете им. Те ме внесоха в стаята,

преоблякоха ме и след няколко минути аз вече седях до огнището, като се мъчех да стопля вкоченелите си крака и ръце. Понеже проливният дъжд, който беше започнал вчера, се усилваше още повече, мюдюринът изпрати един българин да ми каже, че заминаването ми за Пловдив се отлага за следния ден. Като чу, че искат да ме изпратят в Пловдив, майка ми изгуби съзнание. Леля ми беше ужасно смутена, а мене започна да ме тресе, което продължи през цялата нощ.

На другия ден мюдюринът изпрати каруца, в която трябваше да пътувам до Пловдив. Домът ни се изпълни с ридания. Майка ми, леля ми, братята и сестрите ми ме наобиколиха и започнаха да се сбогуват, което сигурно не би свършило и до вечерта, ако един войник, който ме пазеше миналата нощ, не ми викна грубо да се не бавя. Качиха ме в каруцата, която се отправи за конака. Майка ми не искаше да се разделя с мене и забърза след колата, за да измоли разрешение да дойде с мене в Пловдив, но мюдюринът заповяда да я изгонят от конака. Но като се съобрази с моето лошо здравословно състояние, мюдюринът позволи на една добра старица да ме придружи до Пловдив. Него ден вечерта каруцата, охранявана от четирима войници, тръгна за Татар Пазарджик, но понеже вече беше късно, войниците не искаха да пътуват по-нататък и ме накараха да остана да нощувам в един добър познат на нашия каруцар.

На другия ден, по заповед на войниците, аз се явих при каймакамина, който, като ме видя злобно ме поздравя с „добре дошла“, като ме нарече българска княгиня.

След като прочете изпратеното му от Панагюрище писмо, каймакаминът подигравателно ме запитва:

– Вярно ли е, че си българска княгиня?

туркини, които се въртяха там до вечерта, като издевателстваха над мене и през пролуците на закования с дъски прозорец ми хвърляха пясък, камъни, пръчки и т.н. Същото се повтаряше и през следните дни.

На деветия ден пак ме викнаха в конака. Този път в съда присъстваха един българин, арменец и евреин. Някакъв турчин във военна униформа ме запита:

– Кой те накара да ушиеш знамето?

Аз му отговорих същото, което бях казала преди няколко дни на члена на големия меджилис.

– А този воевода сам ли дойде при тебе или ти отиде при него?

– Нито той е идвал при мене, нито аз съм ходила при него, а мене ме повикаха в една къща, където междугружите беше и воеводата.

– А твоите родители разрешиха ли ти да шиеш знамето?

– Не, те не ми разрешиха и аз го ших против тяхното желание.

– Ти казвай истината, защото ние ще ги повикаме тук.

– Може да ги повикате, само че баща ми няма да дойде.

– Защо мислиш, че той няма да дойде?

– Защото той сега не е в града.

– А къде е той сега?

– На оня свят.

– Е, как може човек от плът и кръв да бъде на онзи свят? Тук има нещо непонятно.

– Запитайте Афис (Хафъз) наша, той ще ви каже.

– Добре, ще го запитаме. Отведете я обратно!

Отведоха ме обратно същите двама войници.

На единадесетия ден ме извикаха пак и този път ми поставиха само два въпроса. Първият беше: „Вярно ли

е, че съм била сгодена за Георги Бенковски?“. На това аз отговорих, че никога и за никого не съм била сгодявана. Вторият въпрос беше: „Дали той ме е обичал?“. На този въпрос отговорих, че това не би могло да ми бъде известно, защото не съм разговаряла с него, а от страни не съм чула нищо подобно. След това пак ме отведоха в килията.

Напоследък здравето ми постепенно се влоши: започнах да не спя нощем и често се молех на Бога по-скоро да ме прибере, защото този живот отдавна ми беше опротивял, а не можех да намеря никакво средство да се избавя от него, след като бях направила пълно признание за своята вина. Явно, че искаха да умра от бавна смърт, което аз отдавна знаех. Този затвор действително беше крайно неблагоприятен за мене не само нравствено, но и физически. Силите ми, на моя по природа здрав организъм, постепенно отслабваха. Аз все слабеех и слабеех и тялото ми ставаше отпуснато и вдървено, главата ми тежеше постоянно, а след това и съвсем загубих апетит. След няколко дни се почувствах още по-зле, ръцете и краката ми подпухнаха. След един ден подпухването се усили дотам, че аз не можех да се обърна. Старият турчин отдавна знаеше това, но се правеше, че не вижда.

Обаче в същия ден, като се убедих, че не мога да изпълня заповедта му да отида в конака, ме удари и рече, че ще каже на пашата, че аз се преструвам на болна. След половин час той се върна с една рогозка, която ми постла, и заедно с циганката ме постави на нея. Към навечер на същия ден в затвора дойде доктор, който само като ме погледна, излезе веднага и след няколко минути ми донесе мехлем за разтървяване и някакъв прах за пиене. На циганката казаха да ме

наглежда и да се грижи за мене като близка роднина. След четири дни малко ми поолекна, така че когато ме повикаха в конака, аз някак си се добрах до него с помощта на стария турчин.

Този път ме запитаха как съм била облечена, когато съм носила знамето. Аз отвърнах, че не съм си шила специални грехи за това и че съм била облечена така, както и преди. След това те ме запитаха не е ли имало нещо особено на главата ми, тъй като се говори, че съм имала нещо такова. Аз отговорих, че не съм носила нищо друго освен кърпа. Тогава пак ме отведоха в затвора.

След около два дни дойдоха двама войници и пак ме поведоха в конака. Някакъв чиновник ме запита дали между въстаниците не е имало и хора от Карлово. Аз отговорих, че не зная да е имало такива. В това време един от присъстващите каза, че някакъв бей желал да ме види. Те нещо си поговориха помежду си и веднага изпратиха да го повикат. Боят дойде след половин час, огледа ме внимателно и заповяда да ме отведат обратно. След няколко дни пак ме викнаха от затвора, за да ме покажат на някакъв бейски син и на някои новодошли гости на пловдивския паша.

След това повикване аз съвсем се разболях. Сега вече не можех да си завъртя главата и да се мръдна. Циганката сне шамията от главата си и започна да ми прави студени компреси. Обаче те не ми помогнаха ни най-малко. Аз вече напълно престанах да се храня. Веднъж, когато ми беше особено зле, влезе старият турчин с някаква съдинка в ръце. „Ставай, княгиньо – каза той, – ставай да се измиеш.“ Аз му отговорих, че не съм в състояние да го направя, но той не ми обърна внимание. „На тебе казвам, ставай да се умиеш.“ Поне-

же аз не мръднах от мястото си, без да мисли много, остави съдинката и излезе да вземе тояга...

Добрата циганка започна да ми мие лицето и да чисти грехите от мръсотията. В това време турчинът се върна с тоягата, но като видя, че заповедта му е изпълнена, викна: „Отдавна трябваше да го направим, а ти какво – на стари години ме караш да се хващам за тоягата.“ След това той заедно с циганката ми помогна да се изправя на крака и да изляза от затвора. Слънцето светеше ярко и аз няколко пъти се спирах по пътя да си почивам и да се наслаждавам може би за последен път на богатните слънчеви лъчи.

В това време няколко войници водеха през двора една друга жена. Тя беше от нашия град. Като се изравни с мене, тя ме позна и заплака: „Бедната ми, моли се на Бог и за мене, когато ще бъдеш горе...“. Изведнъж ми стана по-леко и започнах да се движа по-свободно, като тръгнах с по-добра походка.

След пристигането в конака ме пуснаха в приемната, където имаше много военни и граждански лица. Разпитът беше същият. В заключение мютесарифът ми каза, че башибозукът, в когото било знамето, сега бил в Сърбия и затова аз трябва да изчакам в затвора връщането му, след което ще ме изпратят заедно с него в Цариград. Като чух това, мене ми призля и пагнах в безсъзнание...

Свестих се в затвора, цялата мокра и с лимон в ръце. До мене седеше споменатата жена от нашия град, която, като забеляза, че гледам, ме попита дали ми е по-леко. Аз започнах нещо да ѝ говоря, но чувствах, че не мога да мисля, защото сънят ме надвиваше...

Сънувах, че се намирам при майка си, която, както преди, се занимаваше с домакинство. „Къде е баща

ми?“ – запитах аз. „Скоро ще се върне“ – отвърна тя. „Той замина за Пловдив да ти купи рокля за предстоящия Великден.“ „О, не бива в Пловдив, там има турци. Защо той скри от мене, че ще замине? Аз ще го догоня и ще го върна“... Аз се понесох на крилат кон, който не докосваше земята с копита и бързо прелетя над турските села. В селата навсякъде имаше войска, която се криеше от мене, а децата изплашени викаха: „Ще ни убият, помогнете ни!“. Аз им казах: „Не се бойте, деца, ние не гоним мирните граждани“, но те все бягаха и в селото, и в полето, и в гората... Но защо е това знаме, кой го е завързал за седлото? Не, трябва да го скрия, те се страхуват от него и после в града ще ме познаят по него. Но ето и града, ето я и Марица. Тук трябва да напоя коня и да го завържа. Той ще ме почака, докато намеря баща си... В града всички дюкяни бяха отворени, аз влизам във всеки от тях, но баща ми го няма. „Не сте ли виждали баща ми?“ – питам аз. „Не, него го няма тук.“ „А къде е, нали дойде в Пловдив?“ „Кой знае, иди попитай в конака, там ще ти кажат.“ По улиците не можеше да се мине от народ, всички се бяха упътили натам. Накрая аз се приближих до моста, а там беше пълно с войници. Чуваше се биене на барабани. Аз се обърнах в тази посока и, о, ужас! Виждам баща си окован във вериги... Като ме видя, той се спря и заплака, а след това замоли войниците да ме пуснат да се сбогувам с него... Най-сетне аз как да е се промъкнах до него. Тогава той ми каза: „Мислех, че няма да дойдеш. Дай ми ръката си. Сега никой няма да ни настигне.“ Аз му дадох ръката си и ние се понесохме все по-високо и по-високо...

В това време се събудих. Вратата на килията беше отворена. „Цвето (така се казваше моята съграждан-

ка), помогни ѝ да стане и да дойде до вратата“ – обърна се към нея старият турчин. Аз направих усилие над себе си и се постарях да изпълня заповедта му. До вратата стоеше някакъв млад турчин, който внимателно ме гледаше. След няколко минути той запита откъде съм родом и дали е жива майка ми, след което се отдалечи. Върнаха ме обратно в килията, където след няколко минути нахлу цяла тълпа туркини. Една от тях се приближи до закования прозорец и започна на български:

– Здравей, княгиньо! Видя ли този млад момък, който беше преди малко? Той е син на един богат турчин и ме изпрати да ти кажа, че ако си съгласна да приемеш мохамеданството, той ще те пусне от тука още утре и след това ще се ожени за тебе.

– Кажу ми – отвърнах аз, – да помоли да не ме безпокоят, защото аз скоро ще бъда на онзи свят.

Тя дълго ме уговаряше, но аз останах безмълвна. На следния ден, когато едва се събудих, се изплаших страшно, като забелязах, че косата ми е подгрязана и част от нея се намираще около мене. Моята съгражданка ми обясни, че докато съм спала, в килията дошли няколко туркини заедно с вчерашната сватя, която ми отрязала косите с намерение да ме омагьоса, за да се съглася да се омъжа. Стана ми обидно от това издевателство над мене преди смъртта ми и започнах да плача с горчиви сълзи. В това време вратата на килията пак се отвори и същият стар турчин пусна в нея доктора, който беше изпратен при мене втори път. Този път лекарствата му не ми помогнаха. Цели два дни не можех да мигна нито минутка от болки в гърдите, главата и ставите и вече чувствах близкия си край. По съвета на моята съгражданка аз

се поузправих как да е на колене, за да помоля Бога да ми прости греховете, тъй като минутите на моя живот бяха преброени...

Минаха три часа, аз спях леко и се събудих от скърцането на вратата на килията. Отвори я някаква туркиня, която каза, че пред вратите ме викат гяури. Като чух това, аз много се зарадвах, защото си помислих, че е дошла майка ми и че са ѝ позволили да се сбозува с мене. Подкрепяха ме от двете страни и с помощта на моята съгражданка и споменатата туркиня аз се добрах до вратата. Там имаше 5 – 6 души с шапки. Като ги видях, ми стана обидно, че съм се излъгала, и в същата минута си помислих, че този докторски консилиум ще бъде безполезен. Когато ме закрепиха до вратата, един от тях се обърна към мен на български:

– Не се плаши, бедна женице, защото ние не сме турци. На нас Вие може да кажете цялата истина. От това няма да имате никаква вреда, а, напротив, ние ще се постареем да облекчим Вашето положение.

След това той ми постави няколко въпроса, на които аз отговорих точно, каквото знаех. Но тъй като ми стана лошо, той побърза да прекрати своето питане и накрая рече:

– Какво Ви хранеха през цялото време?

– Само хляб и вода.

– Имате ли някакви пари?

– Нищо нямам.

Тогаваш другите му другари, които присъстваха и записваха всички въпроси и отговори, събраха помежду си няколко монети и ми ги дадоха. След това те повторно ми казаха да не се страхувам за отговорите си, защото пред мене не са турци, а консули на просвете-

ни държави, които ще се постараят в най-скоро време да ме освободят от затвора. След това те се отдалечиха и мене ми стана толкова зле, че двете жени на ръце ме отнесоха отново в килията.

Когато старият турчин научи за всичко, което беше станало, толкова се ядоса, че почна да вдига юмруци, за да изкаже злобата си към гяурите. Но когато туркинята му каза, че имам пари, той отпусна ръце и започна ласкаво да ме уговаря да му подаря нещо за това, че толкова време се е грижил за мен, и аз му дадох половината от парите си. След това той ми донесе от пазара един хляб.

На следния ден към навечер ме повикаха в конака. Аз отказах да отида поради това, че се чувствах много слаба. Изпратените лица се явиха повторно и ме отнесоха там на ръце в стаята, където те заседаваха. След няколко минути тук влезе някакъв дебел турчин, който започна да крещи на войниците защо са послушали другите и са ме извели от затвора. „Тя трябва там да изгние“ – каза той. Но в тази минута се появиха изпратените от европейските консули лица и накрая аз бях изкубната от черния затвор и безмилостните ръце на турците.

В хубав файтон ме заведоха в хотела Кауцгра хан, който беше пълен с мои сънародници, освободени от пловдивските затвори. Появата ми предизвика у всички радостно вълнение, защото те ме смятаха за отдавна загинала. Този ден до вечерта идваха при мене кореспонденти на разни чуждестранни вестници и поред ме разпитваха както за въстанието, така и за мъките, които съм понесла. На следния ден някои от тези кореспонденти взеха един прекрасен фиакър и ме отведоха в една богата къща, за да си възстановя здравето. Благодарение на тях аз не се нуждаех

от нищо. След две седмици аз малко се пооправих и започнаха да излизам в градината. Същите кореспонденти ми предложиха да замина с техни средства където желая, т.е. в Германия, Швейцария, Англия или Америка, като предлагаха да съберат средства от доброволни пожертвувания, от лихвите на която сума аз бих могла да живея. Аз им отвърнах, че желая преди всичко да си отида вкъщи и да видя майка си.

Понеже тогава времето в Пловдив беше задушно, което пречеше на бързото оправяне на здравето ми, те не ме задържаха и ми казаха, като се върна, да им се обадя и да им дам отговор на тяхното предложение. Аз им благодарих от цялата си гуша за всичките грижи и им обещах да им се обадя когато оздравея напълно.

След това заминах за къщи и майка ми така се зарадва, като ме видя, че цяла неделя не се отделяше от мене. Обаче животът ми и тук не беше в безопасност: понеже се намирах под покровителството на европейските консули, турците искаха да ме убият тайно. За да избягна всякаква опасност, получих съвет да замина някъде извън родния си град.

Три седмици след като се бях върнала вкъщи, ми дадох паспорт на чуждо име и аз заминах благополучно за Цариград, където останах под покровителството на Руското императорско посолство. По време на моето пребиваване тук идваха хора от американското посолство, които в присъствието на руснаците ми предлагаха да замина да живея в Швейцария или Америка, но аз предпочетох да замина в едновременната и едноплеменната наша покровителка Русия. Бях отведена с всички удобства в Одеса, където дадох препоръчителни писма до българското настоятелство, което ме изпрати в Москва до Славянския благотворителен комитет, който ме посрещна радушно.

Второ издание
2020 г.

Автор:
Райна Княгиня

Коректор:
Антон Оруш

Графично оформление и корица:
Николема Бойчева

Формат: 60/90/16
Печатни коли: 4

Издава:

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

БИ 93 ООД
София, ул. „Загоре“ 3
www.bulgarianhistory.org

Печат:
„Алианс Принт“ ЕООД